

Megjelent
a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
– Anyanyelvi Konferencia –
támogatásával

Szerkeszti:
Berniczky Éva

© Pánsíp

*Almanachunk anyagát
a szerkesztőségünknek felajánlott eredeti kéziratok alapján,
valamint az 1999-ben megjelent
magyarországi periodikák közleményeiből állítottuk össze;
az ÍGY ÍRTUNK MI rovat publikációit
korabeli kárpátaljai kiadványokból válogattuk.
Az eredeti közlés helyét minden esetben feltüntettük.*

ISSN 1419-3086

UngBereg

2 0 0 0

A Pánsíp 2000. évi
irodalmi, kritikai
és művelődési almanachja

Pánsíp–UngBereg
Ungvár–Budapest
2000

PENNA

Balla D. Károly	7	Ungvár, Munkács
Szepesi Attila	8	Vérke-parti ház, Nyelvemlékeim
Berniczky Éva	10	Ez a ház eladó
Lengyel Tamás	14	Üres, Noé, 53. ábra, 76. ábra
Veress Gerzson	18	Tájkép – csata előtt
Bartha Gusztáv	20	Egérítató
Szitányi György	24	Héterdő
Cséka György	34	Téli utazás, Hat bagatell
Pócs István	36	Boszorkányidő
Bagu László	38	Májusi repülő; a krízis
Nagy Zoltán Mihály	40	Fogott figurák
Kovács Imre Attila	44	Csak semmi szex, irodalmárok vagyunk
Della Robbia	47	Ars hallgatás

STÚDIUM

Elek Tibor	48	Teremtő mítoszok és mítoszteremtők
Balla D. Károly	53	Hagyomány-e a provincializmus
Kovács Imre Attila	58	Thézeusz vagy Ikarusz?

ÍGY ÍRTUNK MI

Balogh Miklós	76	Október Csillaga
Balogh Balázs	76	Piros csillagok
Kecskés Béla	77	Költészet
Ferenczi Tihamér	77	Versemben lásd magad
Balla D. Károly	78	Lenin
Balogh Balázs	78	Meghódítani a jövőt
Imre Sándor	79	Megismerni a dalt
Füzesi Magda	79	Útban hazafelé
Finta Éva	80	Leninhez
Imre Sándor	80	Lenin
Kőszeghy Elemér	81	Korcsagin-szavakkal
Balla D. Károly	81	A cselekvők
Balla Teréz	82	Ünnep, Nézz szét!
Lizanec-Gortvay-Vaszócsik	82	A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom...
Horváth Sándor	83	Itt és Most
Horváth Gyula	83	Lenin
Füzesi Magda	84	Lenin születésnapjára
Balogh Miklós	84	Mit ér...?
Dupka György	85	Eltékozolták eszméid

Nagy Zoltán Mihály	85	Évfordulóra
Balogh Balázs	86	Érthető szó légy
Horváth Sándor	86	A vers
Horváth Sándor	87	A vers (I)
Cséka György	87	Laza lány versezet

STÚDIUM

Gömöri György	88	A költészet jelene és jövője
E. Gyenes Ági	100	Blood, fire, death
Bohár András	103	Miért lehet mégis regényt írni?
Márkus Béla	109	Ballada és beszámoló
Csernicskó István	114	Jogok és jogtalanságok
Kobály József	119	Jubileumok Kárpátaljai települések életében
Botlik József	123	Helyiérdekű vasútak Kárpátalján

MÁS

132	Frankfurt '99
132	A Kárpátaljai Magyar Kultúra Napjai Varsóban
133	KÁRMIN-díj 2000
133	Váradi-Sternberg János Díj
134	Pánsíp Irodalmi Szalon
135	Új Könyvek
136	Almanachunk szerzői
137	Felhívások

Egyes közleményeinket *Az Irodalom Visszavág*, a *Bárka*, a *Hitel*, a *Kortárs*, a *Magyar Napló*, a *Napút*, az *Új Holnap*, az *Új Horizont* és a *Pannon Tükör* 1999. évi számaiból vettük át.

Illusztrációk: Pánsíp (12, 13, 29, 33, 46), Kádár Katalin (14, 15, 19, 23, 34, 37, 38, 43). A 6. oldal és a hátsó borító Aleksey Popov fotójának felhasználásával készült.

Jogok és jogtalanságok

A kisebbségek anyanyelvi oktatásához való jog a nemzetközi és az ukrajnai kisebbségvédelmi dokumentumokban

A nemzeti kisebbségek anyanyelvi iskoláztatásához való jog az egyik legfontosabb tényezője a kisebbségek hosszú távú megmaradásának. Nem véletlen, hogy számos nemzetközi kisebbségvédelmi egyezmény, ajánlás foglalkozik ezzel a kérdéssel. Ezekre a dokumentumokra mind a saját területükön élő kisebbségek anyanyelvi oktatását szabályozó államok, mind pedig az állami szabályozással (rendszerint) egyet nem értő kisebbségi szervezetek, intézmények előszeretettel hivatkoznak, csak éppen ellenkező előjellel: előbbiek szerint törvényeik összhangban vannak a nemzetközi normákkal, utóbbiak ellenben általában úgy vélik, hogy nemcsak az ő érdekeikkel, hanem a nemzetek feletti kisebbségvédelmi egyezményekkel is konfliktusban vannak az állam által hozott jogszabályok. A közelmúlt hazai történései is egyértelműen ehhez hasonló helyzetet hoztak. Az ukrán állam a nemzetközi dokumentumokra hivatkozva kívánja megreformálni a kisebbségi oktatást, illetve elfogadtatni az új nyelvtörvény tervezetét, a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek ezzel szemben ugyanazon egyezményekre utalva utasítja el és tartja jogfosztónak a tervezett változtatásokat. Ezzel kapcsolatban több kérdés fogalmazódhat meg az emberben. Hogyan lehetséges ez? Hány olvasata lehet ugyanazon szövegeknek? És végül: melyik félnek van igaza?

A felmerült kérdések megválaszolásával próbálkozunk az alábbiakban úgy, hogy összevetünk 7 nemzetközi kisebbségvédelmi okmányt 7 ukrajnai dokumentummal. Mindegyik dokumentumban közös, hogy közvetve vagy közvetlenül foglalkozik a kisebbségek oktatásának problémájával. A 14 összehasonlításra kerülő dokumentum a következő:

- Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (ENSZ, 1992);
- a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (ET, 1992);
- az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének 1201. számú ajánlása (Európa Tanács, 1993);
- Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (ET, 1995);
- a Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (Nyelvi Jogok Világkonferenciája, 1996);
- a Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, 1996);
- Ajánlás a kisebbségek felsőoktatásban való részvételéről (ET, 1998)

- Az USZSZK törvénye az Ukrán SZSZK-beli nyelvekről (1989);
- Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén (1991);
- Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről (1992);
- Ukrajna Alkotmánya (1996);
- Ukrajna törvénye az általános közép fokú oktatásról (1999);
- Ukrajna nemzetiségi kisebbségeinek oktatási igényei kielégítésének koncepcionális alapjai (tervezet több változatban, 1997–1999);
- Ukrajna törvénye a nyelvek fejlődéséről és használatáról Ukrajnában (tervezet, 1999)

– a másik részről.

A nevezett okiratok egybevetése során kiderül, hogy a nemzetközi dokumentumok többségének van egy vagy több ukrajnai megfelelője. Lássuk elsőként, mit is olvashatunk a kisebbségek anyanyelvi oktatásának kérdéséről az Európa Tanács oly sokat vitatott 1201. számú ajánlásában, s mely ukrajnai dokumentum feleltethető meg neki. Az idézeteket a könnyebb összehasonlítás kedvéért egymás mellett közlöm.

1201. ajánlás

Minden nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van anyanyelvét megtanulni és az anyanyelvén történő oktatáshoz...

Mindkét dokumentum rögzíti az anyanyelv megtanulásának és az anyanyelven történő oktatásnak a jogát.

Lépünk tovább, s hasonlítsuk össze az alábbiakat.

Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól

Az államoknak megfelelő intézkedéseket kell tenniük, hogy – ahol lehetséges – a kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelő lehetőségük legyen anyanyelvük tanulására, vagy hogy az anyanyelvükön történő oktatásban részesüljenek.

Nyilatkozat Ukrajna és Magyarország együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén

A Felek egyetértenek abban, hogy biztosítják az ahhoz szükséges lehetőségeket, hogy a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket és anyanyelvükön tanuljanak az oktatás minden szintjén.

Ukrajna Alkotmánya

A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvény garantálja a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy anyanyelvüket tanulják...

Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről

2. Nemzeti kisebbségek által hagyományosan és jelentős számban lakott területeken, megfelelő igény esetén, a Felek törekednek – lehetőségeik szerint és oktatási rendszerük keretein belül – annak biztosítására, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelő lehetőségük legyen kisebbségi nyelvüket megtanulni vagy ezen a nyelven tanulni. 3. A jelen cikk 2. bekezdését úgy kell végrehajtani, hogy az ne veszélyeztesse a hivatalos nyelv tanulását, vagy ezen a nyelven való tanítást.

Ukrajna törvénye a nyelvek fejlődéséről és használatáról – tervezet

A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároknak joguk van anyanyelvükön tanulni vagy anyanyelvüket tanulni. Az állam lehetőségeihez képest megteremti a megfelelő feltételeket a saját oktatási rendszereinek kereteiben és ösztönzi különböző szintű oktatási intézmények és tagozatok létrehozását az illető nemzetiségi kisebbség anyanyelvének oktatására vagy anyanyelvén folyó oktatásra...

Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről

Az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja (...) az anyanyelv használatát és az anyanyelvi oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzetiségi kulturális szövetségeken keresztül...

A fent idézett dokumentumok már nem fogalmaznak egyértelműen. Nem mindegy például, hogy az anyanyelv tantárgyként való tanuláshoz vagy pedig az anyanyelven történő tanuláshoz van joguk a kisebbségieknek. Még ehhez a vagylagos, tulajdonképpen az állam jóindulatától függő megfogalmazáshoz is ködösítő, értelmezhetetlen „biztonsági szelepet” építenek be különböző feltételek felsorolásával, amelyek megléte ismét csak attól függ, hogy az állam elismeri-e ezt vagy sem. A jogilag kifejtetlen és homályos megfogalmazások használatában különösen az idézett nemzetközi dokumentumok járnak elől. Ebbe a csoportba sorolható az ukrán oktatási törvény is, amelynek 7. cikkelye szerint az oktatás és nevelés nyelvét Ukrajna Alkotmánya és a nyelvtörvény szabályozza.

Nézzük, mit tartalmaz a nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlás. Ezt a dokumentumot érdemes hosszabban idézni, s összevetni a *Koncepció* néven emlegetett ukránai tervezettel.

A hágai ajánlás kimondja:

„11) (...) A pedagógiai kutatások az iskoláskor előtti és az óvodáskorú gyermekek anyanyelven folyó nevelését javasolják. Ahol csak lehetséges, az államoknak meg kell teremteniük a feltételeket, hogy a szülők élhessenek ezzel a lehetőséggel.

12) A kutatások szerint az alapfokú oktatásban is az legkedvezőbb, ha a tantárgyakat kisebbségi nyelven tanítják. (...) Az elemi oktatás vége felé néhány gyakorlati vagy nem elméleti tárgyat államnyelven kell tanítani. (...)

13) A középfokú oktatásban a tantárgyak döntő hányadát kisebbségi nyelven kell tanítani. A kisebbségi nyelvet iskolai tantárgyként, a tanterv szerves részeként kell oktatni. (...) Az oktatás e periódusában az államnyelven oktatott tantárgyak számát fokozatosan növelni kell.”

Az ukránai kisebbségi oktatás reformtervezete, a koncepció a tranzitív oktatási modellt kínálja a nemzetiségeknek, melynek lényege, hogy az anyanyelvi elemi iskola után az általános iskolában az anyanyelvi oktatásról fokozatosan át kell térni a többségi nyelvű tanulásra. Az átmenet gyakorlatilag a középiskolára befejeződik, s a nemzeti jellegű tárgyak (az anyanyelv és irodalom, a népismeret és az anyanemzet története) kivételével minden tantárgyat az államnyelven tanulnak a diákok.

A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata ehhez képest a lehető legszélesebb jogköröket biztosítja a kisebbségek számára az oktatásban, s ehhez hasonlóan fogalmaz a máig érvényben lévő, 1989-ben elfogadott nyelvtörvény.

A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

1989-es nyelvtörvény

Minden nyelvi közösségnek joga van eldönteni, hogy nyelvének milyen mértékben kell jelen lennie mint használatos nyelv és mint tanulmány tárgya az oktatás minden szintjén, így az iskola-előkészítő, elemi, középfokú, technikai és szakoktatásban, valamint az egyetemi és felnőttoktatásban. (24. cikk)

Az Ukrán SZSZK állampolgárainak elidegeníthetetlen joga, hogy a gyermekek taníttatásának nyelvét szabadon választsák meg. Az Ukrán SZSZK minden gyermek számára garantálja az anyanyelven való nevelés és tanulás jogát. (25. cikkely)

Nem az iskolai oktatásra vonatkozik ugyan, ám hasonlóan széles jogokat javasol a kisebbségek számára az ET 1353. számú, a kisebbségek felsőoktatásban való részvételéről szóló ajánlás 6. cikkelyének ii pontja: „a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyeknek lehetősége kell legyen az anyanyelven folyó közoktatás megfelelő típusaiban és szintjein való részvételhez a felsőoktatásra való felkészítés céljából”.

A végére egyetlen dokumentum, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája maradt, nem véletlenül. Ez a dokumentum ugyanis éppen most áll ratifikálás előtt Ukrajnában, s talán ez az a nemzetközi egyezmény, amelyre a legtöbbet hivatkoznak a vitatkozó felek. Ennek az a magyarázata, hogy ez a dokumentum sokféleképpen szemlélhető. A Charta ugyanis *a la carte* rendszerben (vagyis választhatóan) konkrét fokozatokat sorol fel többek között a kisebbségi nyelvek oktatásban való használatáról is, amelyek közül a Chartát aláíró államok a ratifikáció során kiválaszthatják a számukra legmegfelelőbbeket. Nézzük, milyen lépcsőzetes elrendezésben foglalja össze a dokumentum az anyanyelvi oktatáshoz való jogot.

Az oktatással a 8. cikk foglalkozik, s gyakorlatilag azonos fokozatokat kínál fel választékként az iskola-előkészítő, az általános és középiskolai oktatásban, a szakmunkásképzésben és a felsőoktatásban:

„Az oktatásügyet illetően a Felek azokon a területeken, ahol ezeket a nyelveket használják, e nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően, és anélkül, hogy az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek oktatása hátrányt szenvedne, vállalják, hogy

i. elérhetővé teszik az általános iskolai oktatást¹ az érintett regionális vagy kisebbségi nyelveken, vagy

ii. elérhetővé teszik az általános iskolai oktatás lényegi részét az érintett regionális vagy kisebbségi nyelveken, vagy

iii. biztosítják, hogy az érintett regionális vagy kisebbségi nyelvek oktatása az általános iskolai tanrend integráns részét képezze, vagy

iv. a fenti i.–iii. szerinti intézkedések valamelyikét legalább azokra a tanulókra alkalmazzák, akiknek családja ezt kívánja, és létszámuk elegendőnek minősül.”

Könnyen belátható, hogy a fenti négy fokozat közül az oktatás minden szintjén egyaránt kiválaszthat a kisebbségek számára legkedvezőbb éppúgy, mint a legkevesebb jogot biztosító. Éppen ezért egyáltalán nem mindegy, hogy az adott állam hogyan válogat a felkínált lehetőségek közül.

A dokumentumok áttekintése nyomán az alábbi következtetéseket vonhatjuk le.

Elvileg mind az állami szerveknek, mind a kisebbségieknek igazuk van, amikor ellenkező előjellel ugyan, de a nemzetközi normákra hivatkoznak. A kisebbségek oktatási jogait szabályozó ukrainai jogszabályok szinte szóról szóra egyeznek a megfelelő nemzetközi jogi dokumentummal. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy ez *betű szerinti megfelelés*, a dokumentumok *szellemével* ugyanakkor nagyon sokszor szemben állnak az ukrainai törvények, amennyiben az országban élő kisebbségek *már meglévő jogait* kívánják oly módon szabályozni, hogy ez a korábbi állapothoz képest visszalépés. Ez pedig egyértelműen ellentmond azoknak a céloknak, amelyek érdekében ezek a nemzetközi ajánlások létrejöttek. Ez a hágai ajánlás *A nemzetközi jogi dokumentumok szelleme* című részében egyértelműen meg is fogalmazódik: „Szem előtt kell tartani, hogy a vonatkozó nemzetközi kötelezettségek és feladatok nemzetközi minimumszintet jelentenek. Szellemük és szándékuk ellen való a kötelezettségek és feladatok szűkítő értelmezése”.

Leszögezhetjük azt is, hogy a nemzetközi dokumentumok gyakran olyan burkoltan, homályosan fogalmaznak, hogy megnehezítik egyetlen értelmezésüket, s ezzel nyilvánvalóan nem a kisebbségek, hanem az államok malmára hajtják a vizet, legalábbis azon közösségek esetében, melyek országai a nemzetközi egyezményekre hivatkozva úgy kívánják rendezni a kisebbségek jogállását, hogy az tulajdonképpen a jogok szűkítése.

A nemzetközi kisebbségvédelmi jog a hatalmi viszonyokat tükrözi: a nemzetközi normákat nem a kisebbségek szervezetei, hanem az egyes államok által létrehozott nemzetközi testületek (ENSZ, ET, EBESZ), lehetőség szerint úgy, hogy a lehető legkisebb mértékben szűkítsék a tagállamok mozgásterét.

moda 2022.06.01. üg
Csernicskó István

¹ Az általános iskolai oktatás kifejezés helyére az iskola-előkészítő oktatást, középiskolai oktatást, szakmunkásképzést, illetve felsőoktatást behelyettesíthetve megkapjuk a 8. cikk további, ezen oktatási fokozatokra vonatkozó részeit.

Jubileumok

Kárpátalja településeinek életében¹

A közelmúlt társadalmi életében bekövetkezett változások egyike a történelem iránt megnövekedett érdeklődés, ami azonban elsősorban nem a korrekt tudományos monográfiák, tanulmányok megjelenésében, hanem a helyi lapok, folyóiratok hasábjain publikált helytörténeti írások sokaságában testesül meg. Talán sehol másutt Ukrajnában nem olvasható annyi honismereti cikk a napilapokban, mint éppen Kárpátalján. Ennek okai külön tanulmányt érdemelnének, alábbi írásunkban azonban mi csak ezen közlések egyetlen vonulatára, nevezetesen az egyes települések alapítási jubileuma „megünneplésének” divatjára kívánjuk felhívni az olvasók figyelmét.

Az elmúlt évtized helyi magyar, ukrán és orosz nyelvű újságjait lapozgatva gyakran találkozhatunk az alábbiakhoz hasonló, kicsit fellengzős, figyelemfelkeltő címekkel: „Uzshorod 1100 éves”, „Huszt 900 éves” stb., vagy az ilyen, kissé romantizáló címekkel: „Az ősz nárcisza, Huszt 900 éves lesz” stb.

Érdekes, hogy az évfordulók megünneplését a városok (Ungvár, Munkács, Huszt, Beregszász) kezdi, de aztán beindul a gépezet, és egymást követik a kisebb települések jubileumai. 1997 ebből a szempontból rekord-évnak számít, hiszen tíznél több alapítási jubileumot ülték Kárpátalja-szerte. Nos, aligha találhatunk kivétlnél abban, hogy felerősödött az emberek vágya arra, hogy megismerjék szülőföldjüket, városukat, falujukat múltját, hagyományait. Az egészséges lokálpatriotizmus része az identitásnak, enélkül nincs hazaszeretet, nemzeti kötődés, azonosságtudat. Ugyanakkor fel kell tennünk a kérdést: milyen tudományos alapjuk van ezen jubileumok megünneplésének?

A kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni. Az azonban bizonyos, hogy az esetek többségében az alapítási jubileumokkal kapcsolatos ünnepségek, konferenciák ahelyett, hogy hozzájárultak volna vidékünk múltjának jobb megismeréséhez, ellenkezőleg: tovább mélyítették a történelem homályát. A magam részéről ennek két fő okát látom. Az egyik (objektív) ok az, hogy az egyes települések alapítására vonatkozó írásos források általában vagy teljesen hiányoznak, vagy gyérek, illetve a régészeti leletek pontos keltezésének máig ismert korlátai vannak, így valójában nagyon nehéz egy-egy helység alapításának évre meghatározott dátumát megállapítani. A másik (szubjektív) ok a települések múltjának kutatásában részt vett amatőr és hivatásos történészek felkészületlensége, illetve a jubileumi ünnepségek szervezőinek, megrendelőinek türelmetlensége.

Az első helyre megyei székhelyünk, Ungvár alapításának 1100. évfordulója kívánczik. Az Ungvári Állami Egyetem történészeinek egy csoportja a helyi pártszervek egyetértésével már az 1970-es évek elején elkészítettek egy tanulmányt, amely arra volt hivatva, hogy megalapozza Ungvár 1100 éves jubileumának